

УДК 314.1+519.2

К.т.н., доцент Чертов О.Р., студентка Савчук А.Б.

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут»

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МОДЕЛЕЙ ЧИСЕЛЬНОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Abstract

*Oleg R. Chertov, assoc. prof., PhD; Savchuk Alla, student
Comparative analysis of the Ukrainian population models*

In this paper studies the demographic situation through mathematical modeling. Describes four models and made a comparative analysis based on statistical data in Ukraine.

Вступ

У зв'язку зі старінням і депопуляцією (процесом систематичного скорочення абсолютної чисельності) населення України та необхідністю вироблення адекватних заходів для покращення демографічної ситуації в країні зростає значення наявності точної та актуальної демографічної інформації, її дослідження за допомогою математичного моделювання.

Існує велика кількість математичних моделей, що описують загальну демографічну ситуацію з виділенням основних соціально-демографічних факторів. Потрібно відзначити, що класифікації моделей запропоновані в роботах Д.І. Валентя [1], В.М. Медкова, В.А. Борисова. Практичне використання деяких статистичних методів наведено в підручнику А.Я. Боярського, питанням глобальних проблем в демографії велика увага приділяється в роботах Н.М. Римашевського. Демографічним проблемам на регіональному рівні також присвячено ряд робіт, але в них описується загальна демографічна ситуація на основі статистичних методів аналізу. При цьому існуючі можливості математичного моделювання для точного опису та отримання адекватного прогнозу, як правило не використовуються.

Постановка задачі

Метою роботи є дослідження ряду відомих демографічних моделей та їх порівняльний аналіз на основі даних про чисельність населення в Україні.

Опис моделей

Модель № 1 — математична модель динаміки чисельності населення з урахуванням вікової структури [2]. Специфіка представлених даних, які використовуються для опису демографічної динаміки, полягає в тому, що чисельність населення розбита на 14 послідовних когорт, довжиною в 5 років, за виключенням 3-ї, 4-ї, 13-ї і 14-ї когорт. Третя когорта має довжину 6 років — з 10 до 15, четверта довжиною в 4 роки — з 16 до 19, тринадцята — десять років — з 60 до 69, а в останню когорту входить все населення старше 70 років.

Модель має вигляд:

$$\begin{cases} B(n) = \alpha(P_3(n-1) + P_4(n-1) + \dots + P_{10}(n-1)), \\ P_1(n) = B(n-1) + v_1 B(n-2) + v_2 B(n-3) + v_4 B(n-5), \\ P_2(n) = w_1 * P_1(n-5), \\ P_3(n) = w_2 * P_2(n-5), \\ \dots \\ P_{12}(n) = w_{11} * P_{11}(n-5), \\ P_{13}(n) = w_{12} * P_{12}(n-5) + w_{13}(n-5) \end{cases}$$

де $P_i(n)$ — чисельність населення в i -тій когорті для n -того року; $B(n)$ — чисельність новонароджених у n -тому році; w_i — коефіцієнт переходу населення в i -тій когорті при переході в когорту $i-1$ через 5 років; α — коефіцієнт народжуваності; v_k — коефіцієнт виживання дітей віком $n-k$ в першій когорті, де $k = \overline{1,4}$.

Модель включає 13 рівнянь (по кількості когорт) і одне рівняння для опису чисельності новонароджених. Параметри моделі оцінюються на основі статистичних даних про чисельність населення окремо для кожного рівняння.

Модель № 2 — модель, що враховує статево-віковий розподіл [1]. Вплив статево-вікового профілю характеризується наступним рівнянням:

$$\frac{\partial P(x, s, t)}{\partial t} + \frac{\partial P(x, s, t)}{\partial a} = -(\mu_p(x, s, t) * P(x, s, t) + Migr(x, s, t)),$$

де x — вік; s — стать; t — час; $P(x, s, t)$ — чисельність населення; $Migr(x, s, t)$ — нетто міграції; $\mu_p(x, s, t)$ — ймовірність смерті.

В якості граничних умов задається число новонароджених, яке визначено згідно функції народжуваності, що залежить від віку матері та часу:

$$P(0, s, t) = \int_{a_1}^{a_2} fert(x, t) * P(x, females, t) da,$$

де a_1 і a_2 — границі вікового інтервалу жінок дітородного віку; $fert(x, t)$ — функції народжуваності, $females$ — жінки.

Модель № 3 — модель на основі автономної системи масового обслуговування з двома типами заявок і необмеженою кількістю приладів [3]. У термінах демографії під заявкою першого типу мається на увазі жінка, а під заявкою другого типу — чоловік, під часом обслуговування в системі розуміється тривалість життя людини. Стан автономної системи в момент часу t визначається чотиривимірним вектором

$$n(t) = n_1(t), n_2(t), n_3(t), m(t)^T,$$

де $n_i(t)$ — число заявок першого типу, які обслуговуються на i -й фазі в момент часу t , а $m(t)$ — число заявок другого типу, які обслуговуються в системі в момент часу t . У термінах демографії $n_i(t)$ визначає чисельність жінок на i -й фазі (в i -й віковій групі), а $m(t)$ чисельність чоловіків. Задача дослідження даної математичної моделі полягає в знаходженні розподілу ймовірностей

$$P(n_1, n_2, n_3, m, t) = P \quad n_1(t) = n_1, n_2(t) = n_2, n_3(t) = n_3, m(t) = m,$$

або її найбільш важливих числових характеристик.

Модель № 4 — динамічна модель на основі рівняння Ферхюльста-Пірла, що описує логістичну еволюцію популяції в середовищі з обмеженими ресурсами [4]:

$$\frac{\partial P(t)}{\partial t} = P(\alpha - \gamma * P),$$

де $P(t)$ — чисельність населення в час t , α — коефіцієнт відтворення населення, що визначає приріст населення за одиницю часу в розрахунку на одну людину; γ — деякий параметр, що враховує вплив лімітуючих факторів. Тут $\frac{\alpha}{\gamma} = K$ є граничною чисельністю населення, яку можна досягти на даній території в умовах обмеженості ресурсів (зазвичай, K називають ємністю середовища). При цьому міграція та характер розподілення населення територією країни в часі не використовуються. Рівняння загалом має нескінченну множину розв'язків, тому в конкретному випадку необхідно задати початкові умови — приймається, що в початковий момент часу t_0 чисельність населення відома і дорівнювала N_0 . Розв'язок диференційного рівняння наведеної моделі буде обмежений зверху і знизу, тому що чисельність населення не може перевищити ємність K середовища і бути від'ємною.

Порівняльний аналіз

На основі даних про чисельність та статеву-віковий склад населення в Україні за період з 1991 по 2010 рр. [5] зробимо порівняльний аналіз прогнозів, побудованих за цими моделями (рис. 1).

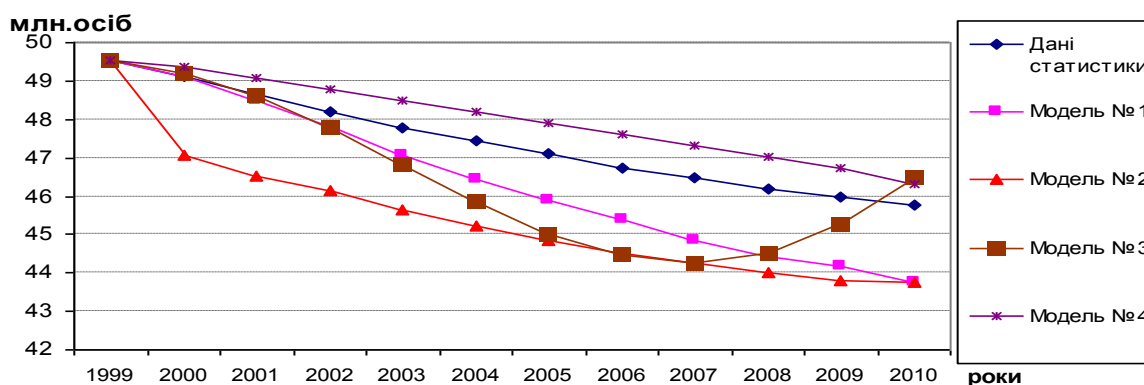

Рис.1. Динаміка чисельності населення України за різними варіантами моделей

Висновки

У даному дослідженні були розглянуті чотири різних моделі чисельності населення, наведено їх короткий опис, а також зроблено порівняльний аналіз на основі статистичних даних по Україні.

Як видно із рис. 1, всі математичні моделі досить адекватно (відносна похибка не перевищує 5%) моделюють процес зміни вікової структури населення і у більшості із них з віддаленням від часу відліку прогнозу збільшується його похибка. На основі даного порівняльного аналізу можна зробити висновок, що найбільш коректною для України є динамічна модель на основі рівняння Ферхюльста-Пірла.

У подальшій роботі планується застосовувати цю модель для детального прогнозування чисельності населення в Україні та її регіонах.

Література

1. Демография: современное состояние и перспективы развития: Учеб. пособие / Н. В. Зверева, А. Я. Кваша, В. И. Козлов и др.; Под ред. Д. И. Валентая. — М. : Высш. шк., 1997. — 271 с.
2. Неверова Г. П., Ревуцкая О. Л. Анализ процесса воспроизводства населения ЕАО // Современные проблемы регионального развития : ДВО РАН, 2006. — С. 276-279.
3. Назаров А. А. Теория массового обслуживания. — Томск : Изд-во НТЛ, 2004. — 228 с.
4. Вольтерра В. Математическая теория борьбы за существование. — М. : Наука, 1976. — 276 с.
5. Населення України. 2009. Демографічний щорічник. — К. : Держкомстат України, 2009. — 400 с.